

Kozak-Zychman, Wanda / Tajer, Arkadiusz

Analiza materiałów kostnych z grobów kultury stryżowskiej na stanowisku 27 i 28 w Strzyżowie, woj. zamojskie

Archeologia Polski Środkowowschodniej 2, 269-272

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WANDA KOZAK-ZYCHMAN, ARKADIUSZ TAJER

**ANALIZA ANTROPOLOGICZNA MATERIAŁÓW KOSTNYCH Z GROBÓW KULTURY STRYŻÓWSKIEJ
NA STANOWISKU 27 I 28 W STRYŻÓWIE, WOJ. ZAMOJSKIE**

Opracowane materiały kostne pochodzą z 6 grobów odkrytych podczas badań archeologicznych przeprowadzonych w miejscowości Strzyżów w 1995 r. (A. Zakosiela, H. Taras 1996).

Na stanowisku 27 w Strzyżowie, sukcesywnie niszczonej orką i przez „archeologa amatora”, odsłonięto dwa pochówki ludności kultury strzyżowskiej.

Grób nr 1 zawierał zniszczony szkielet ułożony w pozycji wyprostowanej, głową skierowaną na SE. Był to pochówek dorosłego mężczyzny, w wieku 30-40 lat (*Maturus*). Czaszka zniszczona i niekompletna. Część tylną mózgowcaszki wyklejono z fragmentów. Zachowały się: fragmenty kości czołowej (łuska zniszczona); fragmenty obu kości ciemieniowych (z brzegiem strzałkowym, potylicznym i łuskowym); obie kości skroniowe; łuska kości potylicznej; fragmenty prawej i lewej części bocznej kości potylicznej zespolone z podstawą i trzonem kości klinowej; fragmenty skrzydeł większych kości klinowej strony lewej i prawej z foramen ovale; lewa kość jarzmowa; fragmentarycznie zachowana lewa kość szczękowa z zębodołami od I_2 do M_1 - obecne C , P_1 , P_2 (wyrostka czołowego brak); fragment żuchwy - prawa gałąź i część trzonu tej strony oraz wyrostek kłyckiowy lewej gałęzi zniszczone, zachowane zębodoły od P_1 strony prawej do M_3 lewej - zębów brak (zębodoły otwarte); luzem zębów trzonowy szczęki górnej oraz kiel żuchwy. Powierzchnie wszystkich zębów dość wyraźnie starte. Szew strzałkowy w okolicy lambda zasklepiony niemal całkowicie, szew węglowy wolny. Łuki brwiowe dość wyraźne. Wyrastki sutkowate średnie. Guzowatość potyliczna - 3.

Spośród cech niemetrycznych (wg schematu A. Czarnetzkiego 1972) zarejestrowano: obustronnie - *sulcus supraorbitalis* i *torus acusticus*, prawostronnie - *foram en parietale*, zaś w szwie węglowym niewielkie kostki wstawne.

Pomiary czaszki (nr wg R. Martina 1928): 8 eu-eu 149?; 9 ft-ft 98; 69 id-gn 28; 71 szer. ram. żuchwy 31. Wskaźnik czoł.-ciem. 9:8 65,8? - czoło średnio-szerokie.

Szkielet pozaczaszkowy: trzony obu obojczyków; nieliczne fragmenty żeber i ułamki kręgów; fragment prawej łopatki z brzegiem i kątem bocznym oraz podstawą wyrostka barkowego, a także uszkodzony wyrostek barkowy łopatki lewej; prawa kość ramienna - fragment głowy luzem, kłykieć boczny nasady dalszej znisz-

czony; prawa kość promieniowa - ubytki przy nasadzie górnej i dolnej; fragment trzonu z nasadą górną prawej kości łokciowej; kość księżycowata prawego nadgarstka, 4 człony palców rąk; 5 fragmentarycznie zachowanych kości śródreżca, w tym 2 prawego i 3 lewego; niewielkie ułamki obu kości miednicznych.

Pomiary kości kończyn (nr wg R. Martina): M-7 *humerus* (p) 67; M-1 *radius* (p) 238?, M-2 (p) 234?; M-3 (p) 42. Przyżyciowa wysokość ciała zrekonstruowana metodą K. Pearsona, z pomiaru największego kości promieniowej (M-1), wynosiła około 164 cm (163,8). W klasyfikacji R. Martina odpowiada to kategorii wzrostu średniego.

Kości z powierzchni: fragment trzonu lewej kości udowej (2 części) oraz ułamek trzonu kości długiej najprawdopodobniej zwierzęcej.

W grobie nr 2 odkryto pozostałości szkieletu należącego prawdopodobnie do osobnika dorosłego. Bardzo zły stan zachowania szczątków kostnych nie pozwolił na odtworzenie pierwotnego układu zmarłego. Zebrano: ułamek kości czaszki, niewielki wycinek żebra oraz fragmenty kości udowej, piszczelowej i strzałkowej.

Na stanowisku 28 w Strzyżowie odkryto cztery kolejne groby kultury strzyżowskiej.

Grób nr 1 zawierał szczątki osobnika dorosłego (*Maturus?*), przypuszczalnie mężczyzny, złożonego w jamie grobowej w pozycji wyprostowanej na plecach, głową na W oraz pojedyncze kości drugiego osobnika dorosłego i dziecka. Czaszka: lewa kość skroniowa (łuska i wyrostek jarzmowy uszkodzony, wyrostek sutkowaty długi, lecz wąski); łuska potyliczna we fragmentach - szew węglowy wolny; środkowa partia trzonu żuchwy z guzowatością bródkową (wyrostek zębodołowy zniszczony); luzem 2 zęby sieczne i korona zęba trzonowego o bardzo wyraźnie startej powierzchni.

Szkielet pozaczaszkowy: 3 kręgi szyjne, 12 piersiowych i 5 lędźwiowych; komplet żeber strony prawej i lewej, w tym część we fragmentach; lewy obojczyk; fragmentarycznie zachowane obie łopatki - z obu pozostały części z grzebieniem i wyrostkiem barkowym, z lewej także brzeg boczny z kątem dolnym i wyrostek kruczy; fragment głowy prawej kości ramiennej; górna część trzonu prawej kości łokciowej z wyrostkiem łokciowym i fragment trzonu kości lewej; dalsza partia trzonu z nasadą dolną prawej kości promieniowej i kompletna kość lewa;

kość główkowata prawego nadgarstka, 2 kości księżycowate, 2 haczykowate, 2 wielokątne mniejsze i wielokątna większa lewego nadgarstka; komplet kości prawego i lewego śródręcza; 8 członów palców rąk, w tym 1 z odcinka dalszego; uszkodzona prawa kość miedniczna - zniszczona przednia część talerza i gałąź dolna kości łonowej, gałęzi kości kulszowej brak oraz fragmentarycznie zachowana lewa kość miedniczna - uszkodzona gałąź kości kulszowej, obu gałęzi kości łonowej brak; prawa kość udowa we fragmentach; lewa rzepka; środkowa partia trzonu lewej kości strzałkowej i ułamek z partii dolnej oraz część trzonu z uszkodzoną nasadą górną; 5 kości śródstopia, w tym I śródstopia lewego i II prawego.

Tylko dobry stan zachowania lewej kości promieniowej pozwolił na zdjęcie pomiarów: M-1 214, M-2 206, M-3 40. Przyżyciowa wysokość ciała badanego osobnika, odtworzona metodą K. Pearsona, wynosiła około 156 cm (155,9). Odpowiada to kategorii wzrostu niskiego.

Wśród opisanych szczątków wystąpiły kości dublujące się: fragment trzonu z częścią nasady dalszej lewej kości promieniowej, fragment lewej kości miednicznej z częścią panewki i powierzchni uchowatej oraz ułamek trzonu z fragmentarycznie zachowaną nasadą górną lewej kości strzałkowej innego osobnika dorosłego. Z warstwy „pod grobem” pochodzi segment kości krzyżowej dziecka.

W grobie nr 2 odkryto pochówek dziecka zmarłego w wieku 9 - 10 lat (*Infans II*). Złożono je w pozycji wyprostowanej na plecach, głową na W. Czaszka zachowana z żuchwą. Prawostronnie (w okolicy szwu wieńcowego) ubytki w łusce kości czołowej i kości ciemieniowej. Kość potyliczną wyklejono z fragmentów - prawy wyrostek kłyckiowy uszkodzony. W kości klinowej zniszczony lewy wyrostek skrzydłowy.

Stan uzębienia:

M ₂	M ₁	m ₂	m ₁	.	I ₂	.	I ₂	.	m ₂	M ₁	M ₂		
M ₂	M ₁	m ₂	m ₁	c	I ₂	I ₁	I ₁	I ₂	c	m ₁	m ₂	M ₁	M ₂

W szczęce górnej I₂ wyrzynające się, w żuchwie wyrżnięte. Zawiazki wszystkich M₂ jeszcze w obrębie zębodołów, M₁ - wyrżnięte. W żuchwie otwarty zębodoł po dodatkowym, trzecim siekaczu, tzw. zębie pośrednim.

Obustronnie obecny *foramen supraorbitale* i *sulcus supraorbitalis*, prawostronnie - *processus marginalis*, a w szwie węglowym kostki wstawne.

Szkielet pozaczaszkowy: 6 kręgów szyjnych, 9 piersiowych i 5 lędźwiowych; 2 segmenty kości krzyżowej; 6 kompletnych żeber strony prawej i 3 prawie kompletne strony lewej oraz liczne ułamki innych; mostek we fragmentach; lewy obojczyk bez końca barkowego; lewa łopatka z uszkodzonym wyrostkiem kruczym i wyrostkiem barkowym oraz ubytkiem w dole podgrzebieniowym; trzony kości ramiennych - nasady bliższe i dalsze nie zrosnięte - obie głowy luzem;

trzony obu kości łokciowych i promieniowych (w prawej brak części z guzowatością kości promieniowej); obie kości miedniczne - panewki nie uformowane - kości biodrowe, kulszowe i łonowe luzem; kość główkowata i fragment łódeczkowatej nadgarstka; 5 kości śródręcza; 10 członów palców rąk; trzony obu kości udowych - niezrosnięte nasady dolne luzem; trzony obu kości piszczelowych (lewy mocno uszkodzony przy końcu dalszym, w prawym niewielkie braki na obu krańcach) oraz luzem niezrosnięte obie nasady górne i nasada dolna lewej kości piszczelowej; trzony kości strzałkowych (oba uszkodzone przy końcu bliższym i dalszym); kość piętowa, łódkowata i klinowata boczna prawej stopy; 2 trzony kości śródstopia prawego i 1 lewego; człon palca stopy.

Wśród kości dziecka obecny był ząb sieczny osobnika dorosłego o wyraźnej starzej koronie.

W grobie nr 3 odsłonięto szczątki mężczyzny, którego wiek oceniono na około 40 lat (*Maturus*). Zmarły ułożony był w pozycji wyprostowanej na plecach, głową na W. Czaszka zniszczona i niekompletna, zachowana z żuchwą. Brak kości sitowej, obu kości łzowych oraz wyrostka czołowego szczęki górnej po stronie lewej. Zniszczona lewa część oczodołowa kości czołowej i w znacznym stopniu obie kości nosowe. W kości klinowej uszkodzone skrzydła większe oraz oba wyrostki skrzydłowe. Uszkodzone także obie kości podniebienne i trzon szczęki górnej wraz z blaszką zewnętrzną wyrostka zębodołowego I₂ po stronie lewej. Żuchwa dobrze zachowana.

Stan uzębienia:

M ₃	M ₂	x	P ₂	P ₁	C	I ₂	I ₁	I ₁	.	C	P ₁	.	x	x	M ₃
M ₃	x	M ₁	P ₂	P ₁	I ₂	C	P ₁	P ₂	M ₁	M ₂	M ₃

W szczęce górnej po brakującym prawostronnie M₁ oraz lewostronnie M₁ i M₂ zębodoły zasklepienie, po I₂ oraz P₂ zębodoły otwarte. W żuchwie tylko po M₂ zębodoł zasklepienie, pozostałe otwarte.

W *norma verticalis* czaszka kształtu klinowatego. Gładyszka - IV. Dolna krawędź otworu gruszkowatego nosa - *fossa praenasalis*. Guzowatość potyliczna - 3. Łuki jarzmowe silnie wystające.

Spśród cech niemetrycznych zarejestrowano obustronne występowanie - *foramen supraorbitale*, *processus marginalis*, *torus acusticus*, M₃ w szczęce górnej i żuchwie oraz brak *canalis condylaris*. Lewostronnie wystąpił - *sulcus supraorbitalis* oraz podwójny *canalis hypoglossi*. Z cech nieparzystych obecne były: *linea nuchae suprema* i *tuberculum pharyngeum*.

Pomiary czaszki: 1 g-op 187; 8 eu-eu 153; 9 ft-ft 105; 17 ba-b 136; 45 zy-zy 142; 47 n-pr 60?; 51 mf-ek (p) 44; 52 wys. ocz. (p) 32, (l) 33; 54 szer.a.p. 29; 55 n-ns 49. Wskaźniki: 8:1 szer.-dł. 81,8; 47:45 tw. górnej 42,2?; 52:51 oczodołów 72,7; 54:54 nosa 59,2; wys. średni (Kóćki) 80,0.

W klasyfikacji R. Martina, badany osobnik posiadał krótką czaszkę, bardzo szerokie lico, niskie oczodoły oraz szeroki nos.

Szkielet pozaczaszkowy: komplet kręgów szyjnych, piersiowych i lędźwiowych (w niektórych brak łuków kręgowych); kość krzyżowa z lekko uszkodzoną prawą częścią boczną; 11 par żeber; mostek (na rękojęści, po stronie lewej, patologiczna narośl ze stawem rzekomym - będąca skutkiem urazu pierwszego żebra); oba obojczyki (prawy lekko uszkodzony przy końcu mostkowym, trzon lewego pogrubiony w środku - zrost po złamaniu); fragmentarycznie zachowane łopatki (w obu uszkodzony grzebień oraz brzeg górny, w prawej także wyrostek kruczy); obie kości ramienne (w obu uszkodzone głowy, w lewej także część trzonu przy nasadzie dalszej, w prawej brak nadkłykcia bocznego w nasadzie dalszej); obie kości łokciowe (w lewej uszkodzona nasada bliższa i wyrostek rylcowaty, w prawej uszkodzona głowa); obie kości promieniowe (w prawej uszkodzona nasada bliższa, w lewej nasada bliższa i dalsza); obie kości łódeczkowate (prawej fragment), księżycowate, grochowate, wielokątne większe, haczykowate oraz główkowata prawego i trójganiasta lewego nadgarstka; komplet kości śródreżca prawego oraz I, II, III kość śródreżca lewego; 13 członów palców rąk; obie kości miedniczne (w prawej uszkodzona panewka); obie kości udowe (w lewej uszkodzona nasada dalsza - nadkłykieć przyśrodkowy); obie rzepki; obie kości piszczelowe (lekko uszkodzone nasady bliższe); obie kości strzałkowe (w prawej uszkodzona nasada bliższa, w lewej nasada bliższa zniszczona); obie kości piętowe, skokowe i łódkowate, prawa kość klinowata przyśrodkowa oraz lewa klinowata pośrednia i boczna, lewa kość sześcienna; komplet kości prawego i lewego śródstopia, 6 członów palców stopy.

Pomiary kości długich: *humerus* M-1 (l) 332, (p) 335; M-7 (l) 70, (p) 72; *radius* M-1 (l) 258, (p) 260?; M-2 (l) 246, (p) 245; M-3 (l) 48, (p) 49; *ulna* M-1 (l) 278? (p) 284; M-2 (l) 247, (p) 250; M-3 (l) 44, (p) 45; *femur* M-1 (l) 459, (p) 453; M-2 (l) 457, (p) 451; M-8 (l) 95, (p) 94; *tibia* M-1a (l) 375, (p) 374; M-1 (l) 368, (p) 368; M-10b (l) 80?, (p) 79; *fibula* M-1 (p) 363; M-4a (l) 35, (p) 36. Przyżyciowa wysokość ciała, zrekonstruowana metodą K. Pearsona, wynosiła około 168 cm (167,8). Według klasyfikacji R. Martina odpowiada to kategorii wzrostu powyżej średniego.

Grób nr 4 zawierał pochówek kobiety (?), w wieku 35-40 lat (*Maturus*). Szczątki kostne w układzie nieanatomicznym. Czaszka zniszczona, część mózgowca wyklejono z fragmentów. Zaznaczona lekka deformacja pośmiertna. Zachowały się: zniszczona (prawostronnie) łuska kości czołowej; obie kości ciemieniowe z ubytkami przy szwie wieńcowym i brzegach łuskowych; kość potyliczna bez prawej części bocznej; obie kości skroniowe zespolone ze skrzydłami większymi kości klinowej (wyrostki sutkowate małe, ale dość szerokie, na prawym ślad po ozdobie brązowej); wyrostek czołowy szczę-

ki górnej strony lewej; prawie kompletna żuchwa - zębów brak, prawostronnie otwarte zębodoły po I₂, C, P₁, P₂, M₃, lewostronnie od I₁ do P₂ i po M₃. Szew strzałkowy częściowo zobliterowany na całej długości, zachowane odcinki boczne szwu wieńcowego i szew węglowy wolne.

W norma *verticalis* czaszka kształtu romboidalnego (?). Łuki brwiowe dość wyraźne. Stopień wykształcenia gładyszki - III. Guzowatość potyliczna - 3.

Pośród cech niemetrycznych zarejestrowano: prawostronnie - *foramen supraorbitale*, lewostronnie - *sulcus supraorbitalis*; obustronnie - *foramen parietale* i *torus acusticus*, a u zbiegu szwu strzałkowego i węglowego - *os lambdae*, zaś w szwie węglowym kostki wstawne.

Pomiary czaszki: 1 g-op 187?; 8 eu-eu 138?; 9 ft-ft 94; 17 ba-b 133?. Wskaźniki: 8:1 szer.-dł. 73,7?; 9:8 czoł.-ciem. 68,1?; 17:1 wys.-dł. 71,1?; 17:8 wys.-szer. 96,3?; wys. średni (Kóčki) 81,8?

Według klasyfikacji R. Martina, badany osobnik posiadał długą, średnio wysoką i średnio wysklepioną mózgowca oraz średnio szerokie czoło.

Szkielet pozaczaszkowy: 2 kręgi szyjne (w tym szczytowy) i 2 piersiowe oraz łuk kręgu piersiowego; para kompletnych żeber oraz fragmenty kilkunastu innych; oba obojczyki; prawa i lewa łopatka (w obu zniszczone brzegi górne i uszkodzone oba wyrostki, ubytki w dole nad- i podgrzebienowym); kompletne kości ramienne; obie kości łokciowe (w prawej zniszczona głowa); prawa i lewa kości promieniowa (w obu uszkodzone głowy, w lewej zniszczona także nasada dalsza); II kość lewego śródreżca; fragmentarycznie zachowane kości miedniczne (w prawej uszkodzony talerz, zniszczona gałąź kości kulszowej i kość łonowa, ubytki w panewce, w lewej zniszczony talerz, kość kulszowa i łonowa); obie kości udowe (w prawej uszkodzona głowa i krętarz większy, zniszczony kłykieć przyśrodkowy); prawa rzepka; obie kości piszczelowe (w prawej brak nasady górnej, w lewej uszkodzony kłykieć boczny); prawa kość strzałkowa (zniszczona nasada górna) oraz lewa we fragmentach; obie kości piętowe, skokowe i kość klinowata boczna prawej stopy; I i II kość prawego śródstopia oraz IV śródstopia lewego; bliższy człon pierwszego palca lewej stopy.

Pomiary kości kończyn: *humerus* M-1 (l) 288, (p) 289; M-7 (l) 63, (p) 62; *radius* M-1 (p) 223, M-2 (p) 201, M-3 (l) 39, (p) 39; *ulna* M-1 (l) 243, (p) 245?, M-2 (l) 206, (p) 201!, M-3 (l) 37, (p) 38; *femur* M-1 (l) 403, (p) 402?, M-2 (l) 400, M-8 (l) 79, (p) 79; *tibia* M-1a (l) 343, M-1 (l) 340, M-10b (l) 72, (p) 71; *fibula* M-4a (p) 30.

Przyżyciowa wysokość ciała zrekonstruowana metodą K. Pearsona, wynosiła 153 (153,1). W klasyfikacji R. Martina odpowiada to, w przypadku kobiet, kategorii wzrostu średniego.

Opracowane materiały antropologiczne stanowią uzupełnienie bazy źródłowej do badań nad zróżnicowaniem antropologicznym i obrządkiem pogrzebowym ludności, która we wczesnej epoce brązu zasiedlała Lubelszczyznę (W. Kozak-Zychman 1991).

LITERATURA

Czarnetzki A.

- 1972 Epigenetische Skelettmerkmale im Populationsvergleich. II. Frequenzunterschiede zwischen den Geschlechtern, „Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie“, 63, s. 341-350.

Kozak-Zychman W.

- 1991 Materiały antropologiczne z wczesnej epoki brązu z Lubelszczyzny, Lub. Mat. Arch., t. VI, s. 355-376.

Martin R.

- 1928 *Lehrbuch der Anthropologie*, Jena.

Zakościelna A., Taras H.

- 1996 Badania ratownicze cmentarzysk kultury strzyżowskiej na Grzędzie Horodelskiej, APŚ, t. 1, s. 49-57.

WANDA KOZAK-ZYCHMAN, ARKADIUSZ TAJER

AN ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF BONE MATERIALS FROM THE GRAVES OF THE STRZYŻÓW CULTURE, SITE 27 AND 28 IN STRZYŻÓW, ZAMOŚĆ VOIVODSHIP

Site 27

Grave No 1. A burial of a male, aged 30 to 40 (Maturus). The value of the frontal-parietal index (65,8?) points to a broad forehead. Body height, at death, reconstructed after K. Pearson's method: about 164 cm - medium height.

Grave No 2. Most probably a burial of an adult. Sex -?

Site 28

Grave No 1. A burial of an adult (Maturus?), probably a male. Body height: about 156 cm - short. The grave contained additional single bones of another adult and a child.

Grave No 2. A burial of a child, aged 9 to 10 (Infans II).

Grave No 3. A burial of a male, aged about 40 (Maturus). The dead had a short cranium (81,8), broad face (42,2), low eye sockets (72,7) and a broad nose (59,2). Body height: about 168 cm - medium height. A fragment of the first rib, broken while living, assimilated with the sternum through a spurious joint. The shaft of the left clavicle, thickened in the middle due to a healed fracture.

Grave No 4. A burial of a female(?), aged 35 to 40 (Maturus). She had a long cranium (73,7?), medium high (71,2?) and semi-arched (96,3?), with a medium broad forehead (68,1?). Body height: about 153 cm - medium height.

Katedra Archeologii UMCS w Lublinie